

فصل پنجم

وظایف تشکیلات فنی کشور و مشخصات کلی مسئولان آن

وزارت پست و تلگراف و تلفون

اشاره شد که تشکیلات و سازمانهای برید (پست) در روزگاران گذشته به منظور تأمین نیازمندیهای دولت و ویژه امور و کارهای دولتی بود و تنها از سال ۱۲۶۷ هجری قمری «برابر آبان ۱۲۳۰ شمسی» سازمان مزبور علاوه بر هدف فوق به دنبال طرح برنامه‌های اصلاحی امیر کبیر، تأمین تسهیلات لازم جهت استفاده عمومی از وسایل پستی را منظور نظر قرار داد و وظایف سازمان پست به‌عنوان اجرای یک امر عمومی توسعه یافت.

تشکیلات و سازمانهای پست پس از درخواست عضویت و پیوستن دولت ایران به اتحادیه پست بین‌المللی به تاریخ ۱۲۵۸ شمسی برابر رمضان ۱۲۹۶ هجری قمری بتدریج توسعه پیدا کرد و سرانجام در دوران اقتباس ایران از اصلاحات اداری دولتهای اروپائی در عصر ناصرالدین‌شاه اداره پست (چاپاری - برید) در سال ۱۲۹۷ هجری قمری برابر ۱۲۵۸ شمسی تبدیل به وزارتخانه گردید.

در زمینه مخابرات نیز باید افزود که نخستین اقدام دولت در این زمینه و تأسیس خطوط تلگرافی در سال ۱۲۷۴ هجری قمری در دوران سلطنت قاجاریان شروع شد و اولین سازمان و اداره مستقل آن به سال ۱۲۹۱ هجری قمری تأسیس گردید و دیری نپائید که توسعه خطوط تلگرافی و مؤسسات مربوط بدان و همچنین گسترش وظایف دولت در این مورد، این سازمان را نیز در تاریخ ۱۵ صفر ۱۲۹۳ هجری قمری به

وزارتخانه تبدیل کرد.

در دوران حکومت مشروطه، با تصویب قانون پستی در ۵ فصل و ۵۸ ماده مورخ چهارشنبه ۱۵ رمضان ۱۳۳۳ هجری قمری وظایف وزارت پست بموجب ماده اول از فصل اول (حمل مسافرین و بنه آنها با پست‌های مقرر و فوق‌العاده و قبول حمل و توزیع مراسلات و امانات عمومی آمده است). و نیز برطبق ماده ۹ این قانون، انعقاد قراردادهای بین‌المللی بموجب قانون در مورد ارتباط پستی با ممالک خارجه نیز از وظایف دولت در این زمینه قرار گرفت.

بموازات تحولاتی که در زمینه‌های مختلف امور عمومی و احتیاجات عصر پیش آمد، وظیفه دولت در مورد این امر نیز بتدریج پیچیده شد و گسترش یافت و با منضم شدن امور مربوط به تلگراف به سال ۱۳۲۶ هجری قمری و تلفون در ربیع‌الثانی ۱۳۴۴ برابر مردادماه ۱۳۰۸ شمسی، همزمان با توسعه روزافزون و قابل توجه خطوط تلگراف و مراکز مخابراتی و پستی وظایف این وزارتخانه نیز گسترش یافت.

لایحه مورخ ۲۲ دی‌ماه ۱۳۳۶ شمسی وزارتخانه مذکور را مجری وظایف اساسی زیر گردانید.

۱- تأسیس و نگاهداری و بهره‌برداری سرویس‌های پستی و مخابراتی برای ارتباطات داخلی و خارجی.

۲- تأمین اجرای تعهدات مربوط به قراردادهای پستی و مخابراتی.

۳- هماهنگ نمودن فعالیت‌های شرکت سهامی تلفون با برنامه‌های وزارتخانه و

نظارت در امور شرکت مزبور برطبق قوانین.

۴- تنظیم استفاده عموم از وسایل مخابراتی بطوری که تأثیر و توسعه آنها در داخل

کشور و ارتباط با کشورهای دیگر بنحو احسن تأمین شود.

۵- تأسیس و نگاهداری و بکار انداختن وسائل دولتی کشوری پخش بی‌سیم اعم

از سمعی و بصری.

۶- انجام تکالیف فوق از طریق تنظیم و اجرای برنامه‌های مشخص و فراهم

ساختن وسائل کار.

وظایف مذکور در فوق عیناً از طرف شورای عالی اداری که بموجب تبصره ۴

ماده ۸ قانون استخدامی کشور مأمور تنظیم طرح سازمان و وظایف وزارتخانه‌ها گردیده

بود در تاریخ اسفندماه ۱۳۴۶ شمسی مورد تأیید قرار گرفت.

مشخصات مدیران و رهبران «وزارت پست و تلگراف»

سازمان و تشکیلات مربوط به پست و تلگراف و تلفون در چرخ پیچیده سیاست ملی و جهانی با وظیفه مهمی که در تأمین ارتباطات جمعی و بین‌المللی دارد، از جمله مهمترین دستگاه‌های کشوری محسوب می‌گردد و به سبب نوع کارهای فنی و وظیفه حساس اداری خود بدون شک نیاز به مدیریت و نظارت فنی ویژه‌ای دارد که توجه کافی به این امر در قلمرو هر دولتی بهره‌مندی و برخورداری از انتظام را در کلیه شئون مملکتی اعم از امور اقتصادی، سیاسی و اجتماعی دربر دارد.

ملاحظه و سیر در تاریخ تشکیلات این امر، روشنگر این نکته است که از بدو پیدایش تشکیلات مزبور در کشور ایران سعی دولتها در این زمینه براساس دانائی و مهارت به‌منظور کاربرد تخصص در چرخ پیچیده و مهم این دستگاه با دعوت و به کار گماردن متخصصان فنی خارجی در سطح مدیریت دوایر داخلی مبتنی بوده است. نکته مفیدی که اشاره به آن ضرور است، خصوصیات و صلاحیت افرادی است که با عنوان مدیر و رهبر در سطح وزیر، مسئول اجرای وظیفه نظارت کلی در امور مربوط به این سازمان درطول تاریخ مشروطیت بوده‌اند.

بررسی در جداول آماری ما، و توصیف موارد آن، همچنانکه در سایر وزارتخانه‌ها بیان گردید، پاسخ مساعد و مناسب به پرسش متفکران و تحقق فرضیه‌های مختلف از جمله وظیفه اساسی صلاحیت فنی و مدیریت علمی از سویی و روابط شخصی و وفاداری به دستگاه از سوی دیگر را در انتخاب اعضای قوه مجریه خواهد داد.

تجربه و سوابق کارمندی وزرای پست و تلگراف

بنا به مطالعه‌ای که درباره سوابق خدمت و کارآموزی وزرای پست و تلگراف بعمل آمده است بیش از نیمی از وزرای دوره اول مشروطیت در طی خدمات دولتی محل کار خود را تغییر داده و در سازمانهای مختلف مقامات اداری را تا رسیدن به وزارت طی کرده‌اند. در میان این گروه ۲۸ درصد در دو سازمان و ۱۶ درصد در سه وزارتخانه اشتغال داشته‌اند.

باید افزود که از مجموع ۲۵ وزیر عصر اول یک تن نیز شغل آزاد طبابت داشته و یک تن دیگر نیز از عمده مالکان بوده است.

تغییر شغل بصورت تغییر سازمان مورد خدمت، در دوران سلطنت رضاشاه و عصر محمدرضاشاه نیز همچنان دیده می‌شود. چنانکه از مجموع ۴ نفر وزیر دوره دوم، نیمی در یک وزارتخانه و نیم دیگر در دو سازمان دولتی مقامات اداری را طی کرده‌اند و حال آن که در دوران سوم مشروطیت تعداد بیشتری از وزراء محل کار خود را تغییر داده‌اند (۵۴ درصد) از جمله ۱۲/۵ درصد در دو وزارتخانه و نزدیک به ۱۷ درصد در سه و بیش از ۱۶ درصد در چهار و شش سازمان مراحل کارمندی را تا وزارت طی کرده‌اند. بر این ارقام تعداد ناچیز افرادی که در ۵ سازمان سوابقی داشته‌اند نیز باید افزوده کرد (۲/۴ درصد).

باتوجه به مراتب مذکور در فوق، بی‌گمان در سوابق و نوع کارآموزی وزراء نیز تنوع و ناهماهنگی بسیار دیده می‌شود.

چنانکه جمع کسانی که در دوره اول مشروطیت سابقه خدمت در وزارت پست و تلگراف داشته‌اند بیش از $\frac{۱}{۵}$ نیست و حال آن که کارمندان وزارت امور خارجه و وزارت داخله زمینه بیشتری در احراز مقام وزارت داشته‌اند (هر یک ۲۸ درصد) و نسبت درباریان و قضات کشور نیز رقم قابل ملاحظه‌ای را نشان می‌دهد (حدود $\frac{۱}{۶}$ وزرای) از ذکر عده اندکی که در سایر وزارتخانه‌ها همچون: وزارت جنگ - فرهنگ - با دو تن و نخست‌وزیری با یک تن شاغل بوده‌اند نباید غافل بود.

نکته درخور ملاحظه مربوط به وزرای دوران دوم مشروطیت است بنحوی که در این عصر بطور کلی کسانی در رأس وزارت پست و تلگراف قرار گرفتند که هیچگونه سابقه و آشنائی با این تشکیلات نداشتند. آمار ما گویای آنست که $\frac{۲}{۳}$ وزرای این عصر از کارمندان وزارت کشور بوده‌اند و $\frac{۱}{۳}$ بقیه وزرائی بودند که در وزارت دربار، دارائی و جنگ سوابقی داشته‌اند.

اگر آمار مربوط به عصر شاه، را نیز ملاحظه کنیم همین کیفیت را درمی‌یابیم. بطوری که تعداد وزرای با سابقه در سازمان پست و تلگراف بسیار ناچیز است و از حدود $\frac{۱}{۸}$ تجاوز نمی‌کند و حال آن که در درجه اول زمینه انتخاب با رجالی است که در وزارت امور خارجه با نسبت بیش از ۳۳ درصد تجربیاتی اندوخته‌اند و از آن پس از

کارمندان وزارت کشور و دارائی با اکثریتی در حدود $\frac{1}{5}$ دعوت بعمل آمده است و در مرتبه سوم وزرائی بر سر کار آمده‌اند که سوابق کارآموزی آنان در مؤسسات بانکی با رقم نزدیک به ۱۷ درصد بوده است.

برشمار این گروه، ارقام ۸/۳ درصد کارمندان وزارت فوائد عامه و همچنین ۴/۲ درصد کسانی که در وزارتخانه‌های: جنگ - دادگستری - بهداری - راه - نخست‌وزیری - اطلاعات و فرهنگ، دانشگاه (با سمت استادی) مقاماتی داشته‌اند باید افزود.

جدول شماره ۱ - تعداد سازمانهایی که وزرای پست و تلگراف قبل از تصدی مقام وزارت در آن شاغل بوده‌اند .

ادوار تاریخی		دوره اول		دوره دوم		دوره سوم		جمع	
تعداد سازمانها		درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر
شاغلین در یک سازمان	۱۰	۴۰	۲	۵۰	۱۱	۴۵/۸	۲۳	۴۳/۳	۲۳
شاغلین در دو سازمان	۷	۲۸	۲	۵۰	۳	۱۲/۵	۱۲	۲۲/۶	۱۲
شاغلین در سه سازمان	۴	۱۶	—	—	۴	۱۶/۷	۸	۱۵	۸
شاغلین در ۴ سازمان	—	—	—	—	۲	۸/۳	۲	۳/۸	۲
شاغلین در پنج سازمان	—	—	—	—	۱	۴/۲	۱	۱/۹	۱
شاغلین در شش سازمان	—	—	—	—	۲	۸/۳	۲	۳/۸	۲
شاغلین در هفت سازمان	—	—	—	—	—	—	—	—	—
انظهار نشده	۲	۸	—	—	۱	۴/۲	۳	۵/۸	۳
مشاغل آزاد	۱	۴	—	—	—	—	—	۱/۹	۱
مشاغل تخصصی عالی	۱	۴	—	—	—	—	—	۱/۹	۱
جمع کل وزیران	۲۵	۱۰۰	۴	۱۰۰	۲۴	۱۰۰	۵۳	۱۰۰	۱۰۰

جدول شماره ۲ - توزیع سوابق خدمت وزرای پست و تلگراف در تشکیلات مختلف دولتی

در هر عصر مشروطیت

شماره ترتیب	ادوار تاریخی نوع سازمان	دوره اول		دوره دوم		دوره سوم		جمع
		نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	
۱	وزارت پست و تلگراف	۵	۲۰	—	—	۳	۱۲/۵۰	۸
۲	« کشور »	۷	۲۸	۳	۷۵	۹	۲۰/۸	۱۵
۳	« دربار »	۴	۱۶	۱	۲۵	—	—	۵
۴	« امور خارجه »	۷	۲۸	—	—	۸	۳۳/۳	۱۵
۵	« فرهنگ »	۲	۸	—	—	۱	۴/۲	۳
۶	« دارائی »	۳	۱۲	۱	۲۵	۷	۲۰/۸	۹
۷	« جنگ »	۲	۸	۱	۲۵	۱	۴/۲	۴
۸	« دادگستری »	۴	۱۶	—	—	۱	۴/۲	۵
۹	« بهداری »	—	—	—	—	۱	۴/۲	۱
۱۰	« پیشه و هنر »	—	—	—	—	۳	۱۲/۵	۳
۱۱	« راه »	—	—	—	—	۱	۴/۲	۱
۱۲	نخست وزیری	۱	۴	—	—	۱	۴/۲	۲
۱۳	« اطلاعات »	—	—	—	—	۱	۴/۲	۱
۱۴	وزارت فوائد عامه	—	—	—	—	۲	۸/۳	۲
۱۵	سازمان برنامه	—	—	—	—	۳	۱۲/۵۰	۱
۱۶	مؤسسات بانکی	—	—	—	—	۴	۱۶/۷	۴
۱۷	دانشگاه	—	—	—	—	۱	۴/۲	۱
	جمع کل وزیران	۲۵	۴	۲۴				۵۳

از مجموع آنچه بیان داشتیم چنین نتیجه میتوان گرفت که وزرای پست و تلگراف با قبول مسئولیت و صاحب عنوان مقام وزارت، از اطلاعات فنی کارمندان جهت اتخاذ تصمیمات صحیح بهره‌مند می‌شده‌اند.

تحصیلات و تعلیمات فنی وزیران پست و تلگراف

مسأله دیگری که با مقام رهبری و مدیریت وزراء ارتباط مستقیم و نزدیک می‌تواند داشته باشد اطلاع و دانش و بعبارت دیگر تعلیمات و تخصص فنی آنان با نوع وظیفه و مسئولیتی که بدیشان تفویض گردیده می‌باشد. قبل از اشاره به رشته تحصیل وزیران بی‌مناسبت نمی‌داند از نوع و درجه تعلیمات آنان ذکری به‌میان آید. (جدول ۳ و ۴)

بنا به مطالعه‌ای که درباره نوع تحصیلات وزرای عصر اول بعمل آمده، بیش از $\frac{1}{3}$ با تحصیلات جدید بوده (۳۶ درصد) و ۳۲ درصد، تحصیلات متداول زمان و غیر کلاسیک داشته‌اند. باید افزود که تعداد ناچیزی (بیش از $\frac{1}{10}$) علاوه بر اخذ تحصیلات جدید و کلاسیک به تحصیل علوم قدیم نیز پرداخته‌اند.

آمار مربوط به دوران دوم مشروطیت حکایت از آن می‌کند که در میان عده قلیل وزرای این عصر ۳ تن تحصیلات قدیم و غیر کلاسیک داشته‌اند و تنها یک تن از تحصیلات جدید برخوردار بوده است. حال آن که در دوران سوم، پس از وضع ۱۶/۶ درصد وزرائی که از تحصیلات آنان اطلاعی بدست نیامده، بخش وزرا با تحصیلات جدید نسبت مهمی از گروه مورد بررسی را دربر می‌گیرد (بیش از $\frac{3}{4}$) و تنها یک تن از وزرا با تحصیلات قدیم مصدر امر وزارت گردیده است.

درباره میزان و درجه تحصیلات وزرای این وزارتخانه، آمار ما (جدول شماره ۴) روشنگر این نکته است که از مجموع ۵۳ تن وزیر دوران مشروطیت، اکثریت با کسانی است که در درجات مختلف لیسانس، فوق لیسانس و دکترا با رقم ۵۹ درصد می‌باشند. ملاحظه آمار مربوط به کیفیت توزیع درجات تحصیلی وزرا در هر عصر حاکی از آنست که در عصر اول در وزارت پست و تلگراف نسبت کمتری از وزرا با تحصیلات در سطح پائین‌تر از دیپلم راه یافته‌اند. چنانکه در برابر ۳۲ درصد نسبت وزراء با تحصیلات فوق دیپلم و سطح رقم ۴۸ درصد دارندگان درجه لیسانس و فوق لیسانس و دکترا قرار دارند

جدول شماره ۳ - توزیع نوع تحصیلات وزرای پست و تلگراف

در هر عصر مشروطیت

جمع		دوره سوم		دوره دوم		دوره اول		ادوار تاریخی نوع تحصیلات
درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	
۲۲/۶	۱۲	۴/۲	۱	۷۵	۳	۳۲	۸	تحصیلات قدیم
۵۴/۷	۲۹	۷۹/۲	۱۹	۲۵	۱	۳۶	۹	» جدید
۵/۷	۳	—	—	—	—	۱۲	۳	» قدیم و جدید
۱۷	۹	۱۶/۶	۴	—	—	۲۰	۵	اظهار نشده
۱۰۰	۵۳	۱۰۰	۲۴	۱۰۰	۴	۱۰۰	۲۵	جمع کل وزیران

و این رقم برای عصر اول مشروطیت نسبت مهم و بالائی را تشکیل می دهد. همچنین در میان عده اندک وزرای عصر دوم مشروطیت، از ۳ تن وزیر با تحصیلات قدیم ۲ تن میزان اطلاعاتشان حدود سطح بوده و یک تن در حدود مدرسی که معادل لیسانس در گروه تحصیلات جدید است و یک تن از تحصیل کردگان جدید نیز با درجه لیسانس دیده می شود.

ولی آمار عصر کنونی توضیح این نکته است که به اقتضای زمان در حدود $\frac{۳}{۴}$ وزرا با تحصیلات عالی بوده اند و حال آن که تنها سه تن از میان ۲۴ تن وزیر عصر سوم با درجه معلوماتی معادل دیپلم و سطح مسئولیت و نظارت بر دستگاه را بعهده گرفته اند. نکته مهمی که در تحصیلات وزراء جالب توجه و درخور تکیه می باشد، رشته تحصیلات آنان است. نگاه گذرانی به آمارهای تفصیلی درباره رشته تحصیلات وزرای دوران اول مشروطیت حکایت از آن می کند که برای رؤسای دولت در انتخاب وزیران پست مسأله تجربه و تخصص مطرح و ضرور نبوده است. (به موجب جداول شماره ۵ و

جدول شماره ۴- توزیع درجه تحصیلات و زرای پست و تلگراف

در هر عصر مشروطیت

جمع		دوره سوم		دوره دوم		دوره اول		ادوار تاریخی درجه تحصیلات	نوع تحصیلات
درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر		
۱۵/۲	۸	۴/۲	۱	۵۰	۲	۲۰	۵	سطح	قدیم
۷/۷	۴	—	—	۲۵	۱	۱۲	۳	مدرسی	
—	—	—	—	—	—	—	—	اجتهاد	
۲۲/۹	۱۲	۴/۲	۱	۷۵	۳	۳۲	۸	جمع قدیم	
۳/۸	۲	۸/۳	۲	—	—	—	—	دیپلم	تحصیلات جدید
۳/۸	۲	—	—	—	—	۸	۲	فوق دیپلم	
۲۲/۸	۱۲	۲۵	۶	۲۵	۱	۲۰	۵	لیسانس	
۵/۷	۳	۱۲/۵	۳	—	—	—	—	فوق لیسانس	
۱۹	۱۰	۳۳/۳	۸	—	—	۸	۲	دکتر	
۵۵/۱	۲۹	۷۹/۱	۱۹	—	۱	۳۶	۹	جمع جدید	
۱/۲	۱	—	—	—	—	۴	۱	سطح و دیپلم	قدیم و جدید
۳/۸	۲	—	—	—	—	۸	۲	مدرسی و لیسانس	
۵	۳	—	—	—	—	۱۲	۳	جمع قدیم و جدید	
۱۷	۹	۱۶/۷	۴	—	—	۲۰	۵	اظهار نشده	
۱۰۰	۵۳	۱۰۰	۲۴	۱۰۰	۴	۱۰۰	۲۵	جمع کل وزیران	

جدول ۵ - توزیع رشته تحصیلات و تگراف با تفکیک درجه تحصیل

در هر عصر مشروطیت

جمع		دوره سوم		دوره دوم		دوره اول		ادوار تاریخی رشته تحصیلات	درجه تحصیلات
درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر		
۶/۹	۲	۵/۹	۱	—	—	۹/۱	۱	رشته های پزشکی	دکتر
۳/۴۵	۱	—	—	—	—	۹/۱	۱	حقوق قضائی	
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	علوم سیاسی و اقتصادی	
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	علوم	
۶/۹	۲	۱۱/۶	۲	—	—	—	—	رشته های فنی	
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	فلسفه و علوم اجتماعی	
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	حقوق و علوم اداری	
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	اظهار نشده	
۳۴/۵	۱۰	۴۷	۸	—	—	۱۸/۲	۲	جمع دکترا	
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	اقتصاد و تجارت	لیسانس فوق
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	رشته های فنی	
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	مدیریت صنعتی	
۱۰۰۳۵	۳	۱۷/۷	۳	—	—	—	—	جمع فوق لیسانس	
۳/۴۵	۱	—	—	—	—	۹/۱	۱	ادبیات و زبان	لیسانس
۱۳۰۷۸	۴	۱۱/۷	۲	—	—	۱۸/۲	۲	حقوق قضائی	
۱۷۰۲۲	۵	۵/۹	۱	۱۰۰	۱	۲۷/۲	۳	حقوق سیاسی	
۶/۹	۲	۵/۹	۱	—	—	۹/۱	۱	رشته های فنی	
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	حقوق قضائی و سیاسی	
۳/۴۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	حقوق سیاسی و اقتصادی	
۴۸۰۲۵	۱۴	۳۰/۳	۶	—	—	۶۳/۶	۷	جمع لیسانس	
۶/۹	۲	—	—	—	—	۱۸/۲	۲	رشته نظام	فوق دبلم
۱۰۰	۲۹	۱۰۰	۱۷	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱۱	جمع کل وزیران	

جدول ۶ - توزیع رشته تحصیلات وزرای پست و تلگراف در هر عصر مشروطیت

شماره ترتیب	ادوار تاریخی رشته تحصیلات	دوره اول		دوره دوم		دوره سوم		جمع
		نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	
۱	رشته های پزشکی	۱	۶/۲	—	—	—	—	۲
۲	حقوق قضائی	۳	۱۸/۸	—	—	—	—	۵
۳	علوم سیاسی و اقتصادی	—	—	—	—	—	—	۱
۴	علوم	—	—	—	—	—	—	۱
۵	رشته های فنی	۱	۶/۲	—	—	۴	۱۹/۲	۵
۶	فلسفه و علوم اجتماعی	—	—	—	—	—	—	۱
۷	حقوق قضائی و علوم اداری	—	—	—	—	—	—	۱
۸	ادبیات و زبان	۱	۶/۲	—	—	—	—	۱
۹	حقوق سیاسی	۳	۱۸/۸	۱	۱۰۰	—	—	۵
۱۰	حقوق قضائی و سیاسی	—	—	—	—	—	—	۱
۱۱	قضائی و سیاسی و اقتصادی	—	—	—	—	—	—	۱
۱۲	اقتصاد و تجارت	—	—	—	—	—	—	۱
۱۳	مدیریت صنعتی	—	—	—	—	—	—	۱
۱۴	رشته نظام	۲	۱۲/۵	—	—	—	—	۲
۱۵	اظهار نشده	۵	۳۱/۳	—	—	۵	۲۴/۲	۱۰
جمع وزیران		۱۶	۱۰۰	۱	۱۰۰	۲۱	۱۰۰	۳۸

چنانکه در دوران اول مشروطیت پس از بخش ۳۱/۳ درصد رقم اظهار نشده، اکثریت وزیران از میان رجال و سیاستمدارانی که در رشته های حقوق سیاسی و قضائی فارغ التحصیل شده اند دعوت بعمل آمده است. پس از این گروه از فارغ التحصیلان رشته نظام با نسبت ۱۲/۵ درصد می توان یاد کرد و حال آن که کمتر از $\frac{۱}{۱۰}$ (۶/۲ درصد) آنان در رشته های فنی و پزشکی و ادبیات و زبان تحصیلات خود را به پایان

رسانده‌اند.

اگر عصر سوم مشروطیت را مورد ملاحظه قرار دهیم، اختلاف محسوسی در کیفیت توزیع رشته‌های تحصیلی با اعصار گذشته خواهیم یافت، توضیح آن که برخلاف عصر اول مشروطیت اکثریت قابل ملاحظه از آن فارغ‌التحصیلان رشته‌های فنی با نسبت ۱۹/۲ درصد است، در صورتی که کسانی که در رشته حقوق قضائی تحصیلات عالی خود را گذرانده‌اند بیش از ۹ درصد نمی‌باشند و بقیه نیز با تعداد اندکی در رشته‌هایی همچون: پزشکی، علوم سیاسی و اقتصاد، علوم، فلسفه و علوم اجتماعی، حقوق قضائی و اداری، حقوق سیاسی، حقوق قضائی و اقتصادی، تجارت و مدیریت صنعتی فارغ‌التحصیل شده‌اند.

نکته دیگر درباره تحصیلات که درخور توضیح است محل تحصیلات وزرای پست و تلگراف می‌باشد. جداول آماری ما (۷ و ۸) گویای آنست که اکثریت وزرا تحصیلات خود را در خارج از کشور گذرانده‌اند، بنحوی که عصر اول رقم آنان به حدود ۶۴ درصد می‌رسد و در میان فارغ‌التحصیلان خارج از کشور این دوره تعداد افرادی که در فرانسه به تحصیل پرداخته‌اند بیش از ۲۷ درصد می‌باشد و در درجات بعدی تحصیل کردگان کشور ترکیه که بیش از $\frac{1}{4}$ (۱۸/۲ درصد) وزرا را تشکیل می‌دهد و پس از آن وزرائی هستند که در ایران و انگلستان - روسیه و ایران با تعدادی کمتر از $\frac{1}{10}$ (۹/۱ درصد) دوره تحصیلات عالی خود را پیموده‌اند.

بررسی رشته مطالعات وزرا و آمار مربوط به آن تأکید و تکمیل زمینه تعلیمات فنی آنان در هر دوره می‌باشد. چه باینکه از مجموع ۲۵ تن وزیر عصر اول نزدیک به نصف آنان به سؤال ما پاسخ نداده‌اند، با اینهمه می‌توان گفت $\frac{1}{5}$ مجموع وزرای این دوره رشته مطالعات خود را در امور سیاسی و سیاست قید کرده‌اند (جدول شماره ۹). این نسبت در برابر تعداد ۸ و ۴ درصد کسانی که در زمینه‌های مختلف زیر مطالعاتی داشته‌اند رقم مهم و بالائی را نشان می‌دهد.

ادبیات و حقوق هر یک ۸ درصد.

رشته‌های نظام، تاریخ، مطالعات عمومی، کشاورزی، رشته‌های فنی، پزشکی، فلسفه، موسیقی و گراورسازی هر یک ۴ درصد.

عصر دوم از میان ۴ تن تنها یک تن رشته مطالعات خود را بیان داشته و آنهم در

جدول ۷ - توزیع محل تحصیلات وزرای پست و تلگراف در هر عصر مشروطیت

جمع		دوره سوم		دوره دوم		دوره اول		ادوار تاریخی محل تحصیلات	درجه تحصیلات
درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر		
۲۰/۷	۶	۲۳/۵	۴	—	—	۱۸/۲	۲	فرانسه آلمان فرانسه و انگلستان اظهار نشده	دکتر
۳/۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—		
۳/۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—		
۶/۸	۲	۱۱/۷	۲	—	—	—	—		
۳۴/۵	۱۰	۴۷	۸	—	—	۱۸/۲	۲	جمع دکترا	
۳/۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	انگلستان و سوئیس	فوق لیسانس
۳/۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	آلمان و فرانسه	
۳/۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	ایران و آمریکا	
۱۰/۵	۳	۱۷/۷	۳	۱۷/۷	—	—	—	جمع فوق لیسانس	
۶/۸	۲	—	—	—	—	۱۸/۲	۲	ترکیه	لیسانس
۱۰/۳	۳	۵/۹	۱	۱۰۰	۱	۹/۱	۱	فرانسه	
۳/۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	روسیه	
۶/۸	۲	۱۱/۷	۲	—	—	—	—	سوئیس	
۳/۵	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	انگلستان	
۳/۵	۱	—	—	—	—	۹/۱	۱	ایران و انگلستان	
۳/۵	۱	—	—	—	—	۹/۱	۲	روسیه و سوئیس	
۱۰/۳	۳	۵/۹	۱	—	—	۱۸/۱	۲	ایران	
۴۸/۲	۱۴	۳۵/۳	۶	۱۰۰	۱	۶۳/۶	۷	جمع لیسانس	
۶/۸	۲	—	—	—	—	۱۸/۲	۲	ایران	فوق دیپلم
۱۰۰	۲۹	۱۰۰	۱۷	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱۱	جمع کل وزیران	

جدول ۸ - توزیع محل تحصیلات وزرای پست و تلگراف

در هر عصر مشروطیت

جمع		دوره سوم		دوره دوم		دوره اول		اداراتاریخی محل تحصیلات	شماره ترتیب
درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر		
۳۱/۳	۹	۲۹/۴	۵	۱۰۰	۱	۲۷/۳	۳	فرانسه	۱
۳/۴	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	آلمان	۲
۶/۹	۲	—	—	—	—	۱۸/۲	۲	ترکیه	۳
۳/۴	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	روسیه	۴
۶/۹	۲	۱۱/۷	۲	—	—	—	—	سوئیس	۵
۳/۴	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	انگلستان	۶
۳/۴	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	انگلستان و سوئیس	۷
۳/۴	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	انگلستان و فرانسه	۸
۳/۴	۱	—	—	—	—	۹/۱	۱	انگلستان و ایران	۹
۳/۴	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	آلمان و فرانسه	۱۰
۳/۴	۱	—	—	—	—	۹/۱	۱	روسیه و سوئیس	۱۱
۳/۴	۱	۵/۹	۱	—	—	—	—	ایران و آمریکا	۱۲
۱۷/۴	۵	۵/۹	۱	—	—	۳۶/۴	۴	ایران	۱۳
۶/۹	۲	۱۱/۷	۲	—	—	—	—	اظهارنشده	۱۴
۱۰۰	۲۹	۱۰۰	۱۷	۱۰۰	۱	۱۰۰	۱۱	جمع کل وزیران	

جدول شماره ۹ - توزیع رشته مطالعات وزرای پست و تلگراف
در هر عصر مشروطیت

شماره ترتیب	ادوار تاریخی رشته مطالعات	دوره اول		دوره دوم		دوره سوم		جمع
		نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	
۱	سیاست و امور سیاسی	۵	۲۰	—	—	—	—	۵/۴
۲	موسیقی	۱	۴	—	—	—	—	۱/۹
۳	چاپ و گراورسازی	۱	۴	—	—	—	—	۱/۹
۴	ادبیات	۲	۸	۱	۲۵	—	—	۵/۷
۵	فلسفه	۱	۴	—	—	—	—	۳/۸
۶	حقوق قضائی	۲	۸	—	—	—	—	۷/۵
۷	رشته های پزشکی	۱	۴	—	—	—	—	۱/۹
۸	رشته های فنی	۱	۴	—	—	—	—	۹/۴
۹	کشاورزی	۱	۴	—	—	—	—	۱/۹
۱۰	نظام	۱	۴	—	—	—	—	۱/۹
۱۱	مطالعات عمومی	۱	۴	—	—	—	—	۱/۹
۱۲	تاریخ	۱	۴	—	—	—	—	۱/۹
۱۳	حقوق سیاسی و بین الملل	—	—	۳	۱۲/۵۰	—	—	۵/۷
۱۴	اقتصاد	—	—	۲	۸/۳	—	—	۳/۸
۱۵	اسرمالی	—	—	۱	۴/۲	—	—	۱/۹
۱۶	علوم	—	—	۱	۴/۲	—	—	۱/۹
۱۷	علوم اجتماعی	—	—	۱	۴/۲	—	—	۱/۹
۱۸	انظها رنشدہ	۱۲	۴۸	۳	۷۵	۱۲	۵۰	۵۰
	عده کل وزیران	۲۵		۴		۲۴		۵۳

جدول ۱۰- توزیع نوع تخصص وزرای پست و تلگراف
در هر عصر مشروطیت

شماره ترتیب	ادوار تاریخی نوع تخصص	دوره اول		دوره دوم		دوره سوم		جمع	
		نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد	نفر	درصد
۱	سیاست و امور سیاسی	۷	۲۸	—	—	۱	۴/۲	۸	۱۰/۱
۲	موسیقی	۱	۴	—	—	—	—	۱	۱/۹
۳	چاپ و گراورسازی	۱	۴	—	—	—	—	۱	۱/۹
۴	ادبیات	۱	۴	—	—	—	—	۱	۱/۹
۵	حقوق سیاسی	۱	۴	—	—	۲	۸/۳	۳	۵/۷
۶	رشته های پزشکی	۱	۴	—	—	۱	۴/۲	۲	۳/۸
۷	مدیریت و اسورا داری	۱	۴	—	—	۱	۴/۲	۲	۳/۸
۸	رشته های کشاورزی	۱	۴	—	—	—	—	۱	۱/۹
۹	حقوق قضائی	۲	۸	—	—	۱	۴/۲	۳	۵/۷
۱۰	رشته های نظام	۱	۴	—	—	—	—	۱	۱/۹
۱۱	اسور مالی	—	—	۱	۲۵	—	—	۱	۱/۹
۱۲	اقتصاد	—	—	—	—	۱	۴/۲	۱	۱/۹
۱۳	علوم	—	—	—	—	۱	۴/۲	۱	۱/۹
۱۴	جامعه شناسی	—	—	—	—	۱	۴/۲	۱	۱/۹
۱۵	رشته های فنی	۱	۴	—	—	۳	۱۲/۵۰	۴	۷/۵
۱۶	تخصص قائل نبودند	—	—	—	—	۱	۴/۲	۱	۱/۹
۱۷	اظهار نشده	۱۲	۴۸	۳	۷۵	۱۲	۵۰	۲۷	۵۰/۹
	عده کل وزیران	۲۵		۴		۲۴		۵۳	

زمینه ادبیات بوده است. و اما دوران سوم مشروطیت اکثریت از آن وزرائی است که در رشته‌های فنی به تکمیل اطلاعات و دانش پرداخته‌اند. و در درجات بعدی رشته‌های حقوق سیاسی با رقم ۱۲/۵ درصد و اقتصاد و حقوق قضائی با بیش از ۸/۳ درصد و درجه سوم با تعداد بسیار اندک (کمتر از $\frac{۱}{۳}$) را کسانی تشکیل می‌دهند که در رشته‌های امور مالی، علوم، علوم اجتماعی و فلسفه سرمایه علمی اندوخته‌اند.

و نیز از ملاحظه جدول تخصص (جدول شماره ۱۰) این نکته بدست می‌آید که بین رشته مطالعات و تخصص وزرا هم‌آهنگی کامل موجود است.

بعبارت روشنتر همچنانکه در عصر اول رشته مطالعات اکثریت وزیران در زمینه امور سیاسی و سیاست بوده تخصص خود را نیز در فن مدیریت امور سیاسی بیان داشته‌اند. این معنی از رقم ۲۸ درصد رشته امور سیاسی و سیاست نوع تخصص وزرای پست و تلگراف در عصر اول مستفاد می‌شود. در حالی که در درجه دوم نوع تخصص، با نسبت ۸ درصد از آن کسانی است که در حقوق قضائی تخصص داشته‌اند و در درجات بعدی، تخصص در زمینه‌های ادبیات، رشته‌های فنی، نظام، پزشکی، کشاورزی، مدیریت امور اداری، حقوق سیاسی، موسیقی، چاپ و گراورسازی با تعداد بسیار اندک (کمتر از $\frac{۱}{۲۰}$) ۴ درصد آمده است.

در صورتی که عصر سلطنت محمدرضا پهلوی، باینکه نیمی از وزراء از پاسخ به سؤال خودداری کرده‌اند ولی در میان اظهار کنندگان متخصصان رشته‌های فنی اکثریت داشته‌اند. (۱۲/۵ درصد)

و تعداد اندکی کمتر از $\frac{۱}{۱۰}$ (۸/۳ درصد) متخصصان در حقوق سیاسی و رقم بسیار ناچیزی در سیاست و امور سیاسی، رشته‌های پزشکی، و مدیریت امور اداری، حقوق قضائی، اقتصاد، علوم و جامعه‌شناسی تخصص خود را یاد کرده‌اند و یک تن از میان ۲۴ تن وزیر این دوره نیز برای خود تخصص قائل نشده است.

وزارت راه «طرق و شوارع»

مسأله راه‌سازی همزمان با شروع عصر تمدن بشری و تشکیل تاریخ شاهنشاهی در ایران به‌منظور برقراری ارتباط بین نواحی مختلف کشور، استفاده جنگی، و به دورانی تازه‌تر به‌منظور اقتصادی مورد توجه دولتهای عصر بوده است و نیاز دولتها با هدفهای